

ריבית דרך מקח וטרשא

הקדמה: ריבית דרך מקח, ו"טרשא"

א. בבא מציעא ס ע"ב

משנה: איזהו נשך ואיזהו תרבית? ... כיצד? לקח הימנו חטין בדינר זהב הכור וכן השער, עמדו חטין בשלשים דינרין, אמר לו תן לי חטיי שאני רוצה למוכרן וליקח בהן יין, אמר לו הרי חטיך עשויות עלי בשלשים והרי לך אצלי בהן יין, ויין אין לו. **גמרא:** מדשביק לריבית דאורייתא וקא מפרש דרבנן...

ב. רש"י מסכת בבא מציעא דף ס עמוד ב

לריבית דאורייתא - דרך הלואה משמע, כדכתיב (משלי כח): מרבה הונו בנשך ובתרבית.

ג. חכמת אדם שער משפטי צדק כלל קלא:ג

מן התורה אינו אסור ריבית אלא דרך הלואה כדכתיב (שמות כ"ב, כ"ד) "אם כסף תלוה וגו' לא תשימון עליו נשך"...

ד. חידושי הריטב"א מסכת בבא מציעא דף ס עמוד ב

פרש"י דמדאורייתא לא הוי רבית אלא בדרך הלואה כדכתיב (משלי כ"ח) "מלוה הונו בנשך ותרבית", ותימה דבכולהו נסחי כתוב "מרבה הונו בנשך ותרבית!" והנכון דכיון דכתיב "את כספך לא תתן לו בנשך" משמע שלא אסרה תורה אלא כל שיש בו נשך ברור משעת נתינה, וכדכתיב נמי "לא תשימון עליו נשך".

ה. שו"ת מבי"ט חלק א סימן קטז

כיון שלפעמים כשהאדם צריך לחפץ א' נותן עליו יותר משווי ואינו חושש על האונאה אם כן אין ענינו רואות שהלוהו בעבור התרבית שהרבה לו על החפץ...

ו. ר' נחום יברוב, "ריבית דרך מקח", הלכה וכספים

וע"כ נראה דטעמא דטרשא לא הוי ריבית קצוצה הוא משום דכל מה שמוסיף לו הוא בתורת דמי החפץ, כי אע"פ שהתוספת היא בשביל המתנת המעות, כל זה הוא רק דרך איך לחשב בכמה כדאי לו למכור את החפץ, אבל כל מה שמשלם עבור החפץ הוא בכלל דמי החפץ, ולא בתורת שכר המתנה הוא. [כלו' לא סברת "הוא משתמש בכסף שלי עד שהוא משלם", אלא "לא אקבל תשלומי החפץ" - מ.ט.]

ז. ר' נחום יברוב, "ריבית דרך מקח", הלכה וכספים

ונפקא מינה בזה בטרשא באופן שודאי התוספת היא בתורת אגר נטר, דלרש"י לא הוי ריבית קצוצה ולהריטב"א הוי ריבית קצוצה.

ח. רמב"ן, מלחמת ד' מסכת בבא מציעא דף לו עמוד ב

וכך אנו אומרים שלשון **טרשא הוא הלואה חרשת שאינה נשמעת** שלא אמר "לגורן בכך וכך" אלא אמר סתם "כשער של גורן" שהדבר רבית ואינו נשמע. ויש לו חבר בילמדנו בסוף אם בחקותי "מהולתך טרשא אקיש עליה" שפירושו "הנפה נתחרשה ואין הקמח יורד, אקיש עליה." ופירש רב נתן בעל הערוך ז"ל שהוא בלשון ערב שקורין לחרש "אטרוש".

ט. שיטה מקובצת מסכת בבא מציעא דף סה עמוד א

והראב"ד פירש טרשא לשון "גובה", כמו הסלעים הגבוהים שנקראים טרשים, כלומר מותר למכור חפץ לזמן פלוני יותר ממה ששוה עכשיו, הואיל ולאותו זמן ישוה כך.

י. משפטי הלואות ק: - מכירה באשראי

הסוגיא

יא. בבא מציעא סה--:

משנה: מרבין על השכר ואין מרבין על המכר... מכר לו את שדהו ואמר לו "אם מעכשיו אתה נותן לי הרי היא שלך באלף זוז, אם לגורן בשנים עשר מנה," אסור...

גמרא:...

אמר רב נחמן: טרשא שרי.

- איתביה רמי בר חמא לרב נחמן, ואמרי לה רב עוקבא בר חמא לרב נחמן: "ואם לגורן בשנים עשר מנה אסור!"
- אמר ליה התם קץ ליה, הכא לא קץ ליה.
- אמר רב פפא: טרשא דידי שרי.
- מאי טעמא? שכראי לא פסיד, זוזי לא צריכנא, אנא הוא דקא עבידנא מילתא [חסד] גבי לוקח.

- אמר ליה רב ששת בריה דרב אידי לרב פפא: מאי חזי מר דקא אזלת בתר דידך? זיל בתר דידהו, דאילו הוה להו זוזי הוה שקלי [משלמי] כי השתא, השתא דלית להו זוזי שקלי כיוקרא דלקמיה!
אמר רב חמא: טרשא דידי ודאי שרי.
- מאי טעמא? ניהא להו דליקו ברשותי דכל היכא דקא אזלי שבקי להו מכסא ונקוט להו שוקא.
והלכתא כרב חמא...

טרשא דרב נחמן: לא קץ

יב. רש"י מסכת בבא מציעא דף סה עמוד א

טרשא שרי - למכור סחורה בהמתנה ביותר מדמיה, ובלבד שלא יפרש לו "אם מעכשיו הרי הוא לך בפחות", אלא ימכור סתם בכך וכך ליום פלוני.
קץ ליה – "אם מעכשיו הרי הוא לך בפחות", דבהדיא פריש ליה דשכר המתנה הוא נוטל.

יג. רמב"ן, מלחמת ד' מסכת בבא מציעא דף לו עמוד ב

ואחרים אמרו דרב נחמן ודאי בלא קצץ כלום אלא אמר "כשער של תשרי" והוא שער היוקר, לפיכך מותר, דאמר ליה "חיטי הוא דקדחו באכלבאי".

יד. רמב"ן, מלחמת ד' מסכת בבא מציעא דף לו.-:

הגאונים ז"ל פירשו טרשא דרב נחמן כעין טרשא דרב פפא, דאמר ליה "הרי הוא לך בתשרי כשער של תשרי" ... השער של תשרי אינו קצוץ שמא לא יתייקר, ולפיכך מותר.

טו. חידושי הרשב"א מסכת בבא מציעא דף סה עמוד א

וטעמא דכולה מלתא נראה משום דדרך מקח וממכר הוא, וכל כיוצא בזה ליכא איסורא דאורייתא, וכדי שלא תנעול דלת בפני לוקחין ומוכרין הקלו בו.

טז. בבא מציעא סג ע"ב

ואמר רב נחמן: האי מאן דיהיב זוזי לקיראה וקא אזלי ארבע ארבע, ואמר ליה יהיבנא לך חמש חמש [מאוחר], איתנהו גביה שרי, ליתנהו גביה אסור.

יז. תוספות מסכת בבא מציעא דף סג עמוד ב

וא"ת אמאי אסור לפסוק חמשה בזוזא, מאי שנא מטרשא דרב נחמן גופיה אמר לקמן (דף סה.) טרשא שרי למכור סחורה בהמתנה ביותר מדמיה ובלבד שלא יפרש [לו] אם מעכשיו בפחות! וי"ל כיון דאזלי הכא ד' בזוזא הוי כאילו פירש... ולפי זה לא שרי ר"נ לקמן טרשא אלא בדבר שאין שומתו ידוע כגון פרה או טלית, אבל פירות אם יצא השער אסור לעשות מהן טרשא.

יח. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת בבא מציעא פרק ה הלכה ו

רבי חייה רובה הוה ליה כיתן. אתו חמרייא מיזבנה מיניה. אמר לון "לית בדעתי מזבנתיה כדון, אלא בפוריא." אמרו ליה "זבנה לן כדין מה דאת עתיד מיזבנתיה בפוריא." אתא שאל לרבי, א"ל אסור.

יט. נימוקי יוסף מסכת בבא מציעא דף לו עמוד ב

וי"ל דהתם יצא השער לכיתנא עכשיו וכל היכא שיצא השער הרי הוא כקציעה. ופוריא נמי דמיו קצובין ליוקר הוה, הילכך הוי כקץ בתחלה ובסוף.

האם פוסקים כרב נחמן?

כ. בבא מציעא סח ע"א

אמר רבא לית הלכתא לא כטרשי פפונאי...

כא. נימוקי יוסף מסכת בבא מציעא דף לו עמוד ב

והא דירושלמי דמיא קצת להא דרב פפא ולפיכך לא קי"ל כוותיה:

כב. רמב"ן, מלחמת ד' מסכת בבא מציעא דף לו עמוד ב

ודרב פפא נמי הכי [כדר' נחמן דלא קץ] מפרשא, וכיון דלית הלכתא כרב פפא לית הלכתא כרב נחמן מ"ט כיון שמשך קנה וכל דמוסיף בדמיהו אגר נטר ליה הוא... וכן מוכיח בשמועה זו שהרי שלש טרשות יש כאן וכולן קראו אותן "טרשא" סתם, אלמא כל שלא קצץ קרי

"טרשא" שאם זו בקצץ וזו בשלא קצץ היה להם לפרש בגמרא וממה שפסקו הלכה כרב חמא ולא פסקו נמי כרב נחמן שמעינן מינה דלית הלכתא כוותיה כדברי רבינו ז"ל ודקאמרינן לקמן בטרשי פפונאי כ"ש לדרב נחמן...

כג. תוספות מסכת בבא מציעא דף סה עמוד ב

והלכתא כרב חמא - אור"ת דהלכתא נמי כר"נ בטרשא, מדקאמר לקמן (דף סח.) לית הלכתא כטרשא דפפונאי מכלל דבהנך הוי הלכתא. והא דנקט הכא הלכתא כרב חמא לא אתא לאשמועינן אלא לאפוקי דרב פפא. והיינו טעמא, דר"נ לא שרי אלא בדלא קץ, אבל רב פפא ורב חמא איירו אפילו בקץ, או כשהשער קבוע דהוי כקץ...

כד. נימוקי יוסף מסכת בבא מציעא דף לו עמוד א

טרשא שריא. שהיה מוכר בהמתנה ביותר מדמיה אלא שלא היה מפרש אם מעכשיו בכך אלא לאחר זמן בכך בלבד, והאי דקאמר במתני' דאסור משום שהיה קוצץ גם בתחלה. ופסק רבינו האי גאון כוותיה.

כה. רי"ף מסכת בבא מציעא דף לו.-: (גיר' בר אילן)

(אמר ר"נ טרשא שרי איתיביה רב חמא אם לגורן בשנים עשר מנה אסור התם קץ ליה הכא לא קץ ליה) א"ר פפא טרשא דידי שרי מאי טעמא שיכראי לא פסיד וזווי לא צריכנא אנא הוא דקא עבידנא מילתא גבי לוקח. א"ל רב שישא בריה דרב אידי לרב פפא מאי חזי מר דאזיל בתר דידיה זיל בתר לוקח דאילו הוה ליה זווי הוה שקיל כדהשתא השתא דלית ליה זווי שקיל כי יוקרא דלקמיה וקא חסר טובא. אלא אמר רב חמא טרשא דידי ודאי שרי. מ"ט? ניחא להו דליקו ברשותי דכל היכא דאזלי שבקו להו מיכסי ונקיטי להו שוקא [דף ס"ה ע"ב] והלכתא כרב חמא וליתא לדרב פפא:

כו. פלפולא חריפתא בבא מציעא פרק ה סימן כב

ובספרי הרי"ף שבידינו איתא. וה"נ מסיים "והלכתא כרב חמא וליתא לדרב פפא," משמע דמיהו כר"נ הלכתא:

כז. רמב"ם הלכות מלוה ולוה פרק ח:א

אסור להרבות על המכר, כיצד המוכר לחבירו קרקע או מטלטלין ואמר לו "אם מעכשיו תתן לי הדמים הרי הן שלך במאה, ואם עד זמן פלוני הרי הם שלך בעשרים ומאה," הרי זה אבק רבית שזה דומה כמי שנוטל עשרים בשביל שנתן לו מאה להשתמש בה עד זמן פלוני... וכן אם מכר לו מטלטלין עד זמן פלוני במאה והיו שוין בשוק למי שקונה במעותיו מיד תשעים ה"ז אסור, ואינו נותן לו אלא תשעים או מחזיר מידו סחורתו אם היתה קיימת.

כח. ביאור הגר"א יורה דעה סימן קעג:ב

והרי"ף השמיטו, וכן הכריח במלחמות דלית הלכתא כר"נ והאריך שם... ודבריו נראין (ע"כ):

כט. טור יורה דעה הלכות רבית סימן קעג

כשם שיש רבית בהלוואה כך יש רבית במכר. כיצד? מכר לו דבר ששוה י' זהובים ב"ב בשביל שממתין לו המעות אסור, אפי' אם המוכר עשיר וא"צ למעות ולא היתה הסחורה נפסדת אצלו. בד"א? בדבר ששומתו ידוע כמו פלפל ושעוה או כל דבר שיש לו שער ידוע, אבל טלית שאין לו שער ידוע ואין שומתו ידוע יכול למוכרה ביוקר בשביל המתנת המעות, ובלבד שלא יאמר לו בפירוש אם תתן לי המעות מיד הרי הוא לך ב' זהובים ואם לאחר זמן ב' ב'...

ל. מגיד משנה הלכות מלוה ולוה פרק ח:א

ויראה מ"ש רבינו מטלטלין שאין הדין כן בקרקע לפי שאין לומר שיהיה כיוצא בו נמכר בשוק ויהיה הרבית ניכר בו, ועוד שאין אונאה לקרקעות...

רב נחמן למעשה

לא. מהי "מפרש"? נתיבות שלום קעג:א:יד-טז, ברית יהודה כב (יא), כב (יג)

- מפרש בפרסומות כתובות – אסור
- הלוקח מפרש – אסור
- מפרש בשאלת "האם רצונך לשלם מיד או בתשלומין?" – אסור לנתיבות שלום, "מהיות טוב אל תקרא רע" לברית יהודה
- מפרש ללוקח אחר, וזה שומע – לא ברור (אא"כ הם עומדים ביחד מול המוכר)
- לוקח שאול על מחיר מיד, ולאח"ז חוזר ושואל על מחיר בתשלומין – לא ברור
- המוכר עושה חשבון מחיר בתשלומין ע"י אחוזי ריבית בשיחה עם הלוקח

לב. חוות דעת ביאורים סימן קעג:יא

יש חילוק בין דבר ששומתו ידוע לכל העולם, כמו דגן וחייטין שיכולין לשאול לכל אדם כמה השער ואין צריכים לראות הדבר ההוא כלל, משא"כ בדבר שאין שומתו ידוע כגון בהמות, שיש להן שער אך צריכין לראות אם הם כפי אותן שבשער וכן שאר סחורות כיוצא בהן, ואי אפשר להודיע השער בלי שיראה הדבר, אז אין הרבית ידוע לכל העולם אף ששומעין הדבר.

לג. שולחן ערוך הרב יורה דעה הלכות ריבית והלכות עיסקא סעיף כא

...אפילו דבר שאין לו שער בשוק אלא ששומתו ידוע לכל כמו פלפל או שעוה שכל הפלפלין והשעוה שוין והכל קונים אותם תדיר ויודעים שומתם וזה מכר ביותר משומתו הידועה.

לד. שו"ת רשב"א ג:רכ (מובא בב"י יו"ד קעג)

כל דבר שהוא בתחלה ובסוף... הרי זה אסור. וכל שיש לו קצבה עתה ורגיל להיות שוה יותר אחר זמן, כגון היין שדרכו להיות לו שער זול כל ימות החורף ודרכו להתייקר אחר הפסח, אם מכר ביותר ממה ששוה עכשיו בהמתנת המעות הרי הוא כקצץ בתחלה, שכל **שער שדרכו להמשך** הרי הוא כשער קצוב...

לה. טור יורה דעה הלכות רבית סימן קעג

אם מעלהו הרבה עד שניכר לכל שבשביל המתנת המעות הוא מעלהו הוה ליה כמפרש.

לו. ספר מצוות גדול לאוין סימן קצא-קצג

ואפילו בסתם שמתיר רב נחמן אינו מתיר אלא בדבר שאין דמיו ידועין, כגון חפץ הנמכר בחמש לכל ומכרו לשנה בשש, שאין זה דומה לאגר נטר כי גם עתה [היה] יכול למצוא בן אדם שצריך לו שיתן לו שש. אבל **שוה חמש בעשר** היה מודה דאסור אפילו בסתם (ע"פ יראים סי' קיח).

לז. חוות דעת ביאורים סימן קעג:ב

אם בא לקנות וסבר המוכר שהוא במזומן ואמר בעשרה, ואמר הלוקח "בהקפה אני רוצה לקנות", יכול המוכר לומר "אני חוזר בי ואפילו אם תתן מיד אין רצוני רק בשנים עשר", כיון שבשעת גמר המקח אין לו שום ברירה ליתן עשרה אפילו מיד.

לח. חכמת אדם שער משפטי צדק כלל קלט:ה

ונראה לי שהוא הדין אם המקח בכל החנויות בי"ב והמוכר הזה צריך למעות, ואומר "אם תרצה ליתן לי במזומן אמכור לך בעשרה, ואם לאו איני מוכר אלא כפי השער בכל החנויות בי"ב", אף על גב שמפרש מותר, שזה רוצה להוזיל בשביל המעות:

לט. משנה למלך הלכות מלוה ולוה פרק ח הלכה א

ומ"ש רבינו "אינו חייב ליתן אלא מה שהיה שוה בשעת מכר כו'". נראה דלא בא למעט [אוקימתא] דאם היה שוה ק"ך אף שאמר לו "אם מעכשיו במנה ואם לאחר זמן בק"ך" שיהא מותר ליקח [לאחר זמן] ק"ך, דזה אינו, דכיון דפירש הו"ל אותו התוספת רבית.

מ. שולחן ערוך הרב יורה דעה הלכות ריבית והלכות עיסקא

ואפילו המקח שוה עכשיו י"ב אלא שמוזיל לו אם יתן לו עכשיו, אסור משום אבק רבית... זה שמפרש לו שיוסיף לו בעד שימתין לו לזמן פלוני נראה כנוטל שכר בעד המתנת חוב שנתחייב לו כשקנה ממנו.

מא. יד אברהם, מובא בנתיבות שלום קעג:א:כו

ובס' יד אברהם כתב דהוי גזירה שמא יתירו ליקח רווחים עבור המתנת המעות.